Zalai Károly

Jean Servais műtétre vár

1976. február 17. volt. Jean Servais nehéz szerep előtt állt. Pontosabban feküdt. Egy súlyos beteget kellett ugyanis eljátszania, mert a főorvos arra a véleményre helyezkedett, hogy csak az operáció mentheti meg az életét. Ezért aztán most arra várt, hogy betolják a műtőbe, ahol az operáció „társulatának" tagjai a szerepüknek megfelelően a műtétre készülődtek, egyelőre még a „függöny" mögött. Így tehát a neves színésznek volt még pár perce, hogy fölkészüljön az „előadásra". Várakozás közben brüsszeli gyerekkora jutott eszébe. Micsoda boldog évek voltak ezek, talán a legboldogabbak életében. Egész nap játszott: reggel tábornok volt, délelőtt kutyus, délben tengerész, délután pilóta, este pedig rabló, d'Artagnan vagy éppen a máglyahalálra ítélt Giordano Bruno. Minden mesés volt, körülötte forgott a világ, és ő a középpontjában állt. Aztán nőni kezdett, megtanult írni és olvasni, gimnáziumba járt, s egyre többször kérdezték meg tőle, milyen pályát fog választani. Zavarban volt, bármily választ adott is, hogy régész, bíró vagy például mérnök lesz, úgy érezte, hogy az összes foglalkozással tulajdonképpen bebörtönözné magát, ami nagyon nem tetszett neki. Végül a jogi karra jelentkezett, de csak azért, hogy az egyetemi évekkel időt nyerjen. Eközben azon töprengett, mihez is kezdjen. A megoldás végül tündérmeseként toppant az életébe, nemhiába volt a darab címe: Szentivánéji álom. Sohase gondolta volna, hogy egy színházlátogatás lesz életének kulcsa, méghozzá a nevetés. A szamárfejes Zuboly jelenetén, Servais úgy hahotázott, hogy szinte belefájdultak a hasizmai. Örökre hálás volt a színésznek, persze főképpen Shakespearenek, aki így megkacagtatta. Ráadásul e jelenet nyomán határozta el, hogy a világot jelentő deszkákat választja, s pont úgy, mint gyerekkorában, megint ezer szerepet fog játszani, visszakerül a mesevilágba, és sohasem lesz jogász belőle. Micsoda ócska szerep lett volna! Mit is mondott a jó öreg Shakespeare az *Ahogy tetszik*ben? „*Színház az egész világ, És színész benne minden férfi és nő: Fellép s lelép: s mindenkit sok szerep vár Életében*." Hát akkor miért legyen csak ügyvéd? Színész lett tehát, s hamar szép sikereket ért el. De aztán túl szűknek találta a brüsszeli színházakat, s tovább állt, várta őt Párizs. Itt aztán kitárult előtte a világ. Alig múlt húsz, s már Anouilh, Claudel, Giraudoux, Ben Jonson, Csehov és Peter Weiss darabokban játszott. Aztán a harmincas évek derekán jött a film is, ám a nagy szerepek még várattak magukra. Talán még túl fiatal volt a filmhez. Viszont megnősült. Ezzel a szereppel aztán lett egy-két gondja. A szerelem-

mel nem volt baj, az érzés ugyanis fantasztikus vallomásokra sarkallta, aztán a szerepnek megfelelően következett térden állva a lánykérés, és a finálében pedig a pompás kis lakzi. De a későbbi felvonásokban egyre unalmasabb lett a szerep, ráadásul vég nélkül folyt ugyanaz az előadás, amitől szép lassan elment a kedve. Tapintat és monotónia telepedett a házasságára, aminek, bár hosszasan harcoltak ellene, válás lett a vége. Talán azért is, mert nem merte kimondani azokat a drámai mondatokat, amiket „az előadás" közben érzett. Például, hogy kedves Dominique, értsd meg, már nem érem be annyival, amit kezdetben adtál nekem, mert akkor még fiatal voltam, magam is tapasztalatlan. De ím, most hogy jó pár éve együtt élünk, valójában arra vágyok, hogy vesd le a hálóingedet, és térdelj végre négykézláb elém, s ne kapcsold le közben az éjjeliszekrényen a lámpát. Nem, a tapintatos férj, a házasság megváltoztathatatlan forgatókönyve szerint, tudomásul veszi, hogy sötétben matat asszonyán, akiről nem tépi le a hálóinget, nem fordítja őt hasra, és nem harap a nyakába, miközben kegyetlenül tángálja, mint egy római hadvezér az elfogott pun rabszolganőket. Nem, az átlag férj odahaza unásig ugyanazt a szerepet játssza, és inkább csinos kis kalandokkal csitítja föl-fölhorgadó vágyait. Mert csak eközben játszhatja el a repertoárjában megbúvó összes hőszerelmest, a vadat, a magát alárendelőt, a nyalakodó cicamicát, az oroszlánt vagy éppen azt, aki csak lasztexben, és korbáccsal képes eljutni a tetőpontra. Servais azzal is tisztába jött, hogy ő személy szerint leginkább a szerető szerepét szerette eljátszani, amikor is minden találkozás újrakezdés volt, s minden búcsú – talán – az előadás vége. Ebben a színjátékban nem lehetett tudni, lesz-e még folytatása a darabnak, ez a két színésztől függött, akik közben nem csupán játszottak, hanem ők voltak a dramaturgok, a rendezők, sőt, a nézők is. A férj-feleség szerep az egyik legnehezebb az életben, döbbent rá valamikor, talán közvetlenül a válása előtt. A férfi és a nő a házassági cirkuszban leginkább egy kötéltáncos párra hasonlít, akik védőháló nélkül egyensúlyoznak a magasban. Mutatványuk lényege az, hogy ne essenek le, miközben mindenféle kunsztot kell bemutatniuk: előre-hátra bukfencek, apró ugrások, gyereknevelés, munka, hivatali karrier, és szex formájában. Bármelyikük megbillenhet – ne feledjük: az egyensúlyvesztésnek millió oka lehet –, s ha nem sikerül a kötélen maradnia, a mélybe ránthatja a másikat, kivéve, ha idejében el tudják engedni egymás kezét. Ilyenkor többnyire csak az egyik szereplő zuhan le, de a másik is megsérül, akár hogy is tagadja. De persze leggyakoribb a „kettős halál".

Servais 29 éves volt, amikor kitört a második világháború, s néhány őrült politikus fenekestül fölforgatta a világot. Ezek voltak azok a színészek, akiket teljesen fölfalt a szerepük. Hitler Chaplin diktátorát játszotta,

meglehetősen élethűen, és a többiek is beleadtak apait-anyait. Kiemelkedő volt még Goebbels alakítása, bár néha sántított a szerepében. Göhring is jó ideig el tudott bújni a jelmezeiben, de aztán kiderült róla, hogy túlnőtt rajta a szerep, s a végén le kellett nyelnie a totális bukás keserű piruláját. Sztálin fehér bohóc egyenruhája Jaltában a jelmezkészítők kezét dicséri. Neki szűkszavú, ám annál véresebb szerep jutott, mely különösen a színfalak mögött teljesedett ki, ahol föllógatta szinte az összes politikai ellenfelét, örökre tönkretéve a kommunista színházmozgalmat. A végén őt is kifütyülték, s nincs szomorúbb a bukott színészeknél. De hát a politikusok sajnos gyakorta összenőnek a szerepükkel, s nem tudják abbahagyni – tisztelet a kivételnek – a játékot. Általában a kaszásnak, vagy az elégedetlen tömegeknek kell lesöpörni őket a színpadról. Egy-kettő, a hatás kedvéért, bemutat valami drámai véget, mint Hitler a revolverével, s benzinkannákkal, de a legtöbben addig húzzák, amíg föl nem fordulnak.

Szerencsére hat év háború után béke lett, s Servais-nek a filmezés meghozta a világhírt. Ő már kezdettől fogva tudta, hogy a mozi sikere megállíthatatlan, hisz a nézőtérre be lehet ülni utcai ruhában, szotyolázva, akár unaloműzőként is. Mindemellett a mozi publikuma névtelen és arctalan maradhat, míg a színházlátogató egy picit az előadás részévé válik. Tőle is függ a színész teljesítménye, ezért is különleges valami a színház. De Servai látta, hogy a színház végül alul fog maradni a versengésben, mert a tömeg jobban szeretett pattogatott kukoricát ropogtatni a nézőtéren. De néha azért ő is eljárt moziba. Bajuszt ragasztva, nagy kalapban, vagy éppen ormótlan szemüveg mögé rejtőzve, a nézőtér óvó sötétségében az idő furcsaságán töprengett, hogy például ötvenévesen, tíz évvel fiatalabb önmagát nézheti. Tulajdonképpen azt élvezte, hogy fölszabadult a tükrök zsarnoki uralma alól, mert ugyan a vásznon szereplő önmagával nézett szembe, ám egy másik arca, egy szerep, egy múltbéli énje tekintett vissza rá ebből a titokzatos moziidőből.

Sokáig vágyott rá, hogy egyszer majd rendez vagy darabot ír. De idővel rájött, hiányzik belőle ez a képesség. Nem agyalt szövegeken, és szó nélkül belenyugodott a rendezők instrukcióiba, nem jutott jobb dolog soha eszébe. Életét összegezve, a műtétre várva, arra gondolt, hogy a soksok szerep után egy új, eladdig még nem ismert vár rá: kényszerűségből beteget játszik, s talán csak egyetlen nézője lesz, méghozzá odafent a mennyekben. De sajnos a nagyszakállúról tudni lehetett, hogy sohasem tapsol. Meg aztán ki tudja, sikerül-e a föllépése ezen az ismeretlen színpadon: a rivaldafényben úszó műtőben, ahova egy szőke, délceg fiatalember tolta be, fehér gézálarcban a szája előtt. A forgatókönyv szerint el fogják altatni, ráadásul a darab sikere nem is tőle függ. A főszereplő itt a

műtőorvos, aki – ó borzalom – egy éles szikével majd a szívénél rést nyit rajta. Vajon nem remeg-e meg a keze, s vajon miként segítenek statisztálni az ő belső szervei; elsősorban a szíve. Nem lesz-e lámpalázas valamelyik? Sajnos az itt lévők közül, bárki belesülhet a szerepébe, és akkor megbukik az előadás, amit egyedül ő fog megszenvedni. Közben valami maszk félét tettek az arcára, majd pedig egy figyelmes női szempár meredt rá a feje mögül. Harmincöt évesnek és elváltnak saccolta, olyannak, aki könnyen szerelemre lobban. Mintha friss csalódás játszott volna az íriszén. Servais szemezni próbált vele, de bódulni kezdett, mintha repülővel túl gyorsan emelkedett volna föl a magasba. Egy ideig lebegett, aztán leereszkedett a gépe. Amikor kiszállt belőle, körbenézett, s megállapította, hogy a múltba került. A fáklyafényes vatikáni csarnokban, fekete ruhába öltözött, szakállas, komor férfiak álltak körülötte. Egyikük – akiről Servais azonnal tudta, hogy ez Roberto Bellarmino püspök – mély, dörgő hangon azt kérdezte tőle, hogy az előadásokban, melyeket előző vallomásai szerint, nyilvánosan vagy magán formában tartott különböző városokban, nem tanított, állított vagy vitatott-e olyan tant, mely ellenkezik vagy nem egyezik meg a katolikus vallással és a Szent Római Egyház határozataival?

Servais figyelmesen vallatója szemébe nézett, közben lázasan a szövegén törte a fejét. És amikor már majdnem fölhangzott a nézőtérről az első elégedetlen füttyszó, egyszerre csak eszébe jutott a szerepe. Giordano Brunoként állt a színpadon, s dörgő hangon azt kiáltotta bírái szemébe, hogy a tanai soha nem ütköztek a Szent Egyház tanításába. *Ő csak azt hirdette, hogy végtelen sok a földhöz hasonlító világok száma. És hogy a világnak lelke van, mint az embereknek. És ő ettől a szellemtől, amelyet ő világléleknek nevez, származtatja aztán gondolataiban az Életet és lelket mindenben, aminek van lelke és élete…* Szavai egyre erőteljesebben visszhangzottak, és ő, immáron magabiztosan, így fejezte be a monológot: *„A lelket azonban halhatatlanak mondom, ahogyan a dolgok anyaga is halhatatlan, mert hiszen a halál nem egyéb, mint felbomlás és átalakulás, ahogyan az a Prédikátor könyve mondja: Nihil sub sole novum, quid est quod est ipsum quod fuit, vagyis semmi új nincs a nap alatt, ami van, csak az, ami már volt”*

Itt aztán lazán, sikerének teljes tudatában enyhén meghajolt, várva a jól megérdemelt tapsot. Ám ehelyett hatalmas csönd fogadta. Akkora, hogy szinte fájt neki. Közben eltűnt az összes szereplő, mintha kiszippantották volna őket a teremből, ráadásul valaki lekapcsolta Jean Servais körül a színpadi fényeket.

Az orvosok rémülten figyelték a műszereket, s kétségbeesetten kapkodtak, de a beteg szíve elfelejtette a szerepét, s nem tudták már visszahozni az életbe, hiába súgtak neki.